

Balogh Géza**AZ AMATŐR BÁBJÁTÉK MÚLTJA ÉS JÖVŐJE**

Az amatőr (műkedvelő) jelzőnek évtizedeken át negatív csengése volt a művészetek történetében. Jó adag lenézés, megvetés érződött benne. Amatőr (műkedvelő) az, aki hozzáértés, megfelelő szakmai ismeretek hiányában fog hozzá valamely művészeti ág vagy tudományág műveléséhez. A lexikonok, értelmező szótárak szerint a fogalom olyan tevékenységet takar, amelyet anyagi ellenszolgáltatás nélkül, kedvtelésből, lelkesedésből űz valaki. Pejoratív értelme, később kialakult jelentése, hogy gyenge, alacsony színvonalú munkát végez. (Éz alól csak a sport kivétel, hiszen az amatőr sportoló egyetlen fokmérője, hogy sportegyesület tagjaként amatőr sportolói szerződést köt.)

Vagyis a szóhasználat fokozatosan elkezdett sértővé válni. Pedig eredeti jelentését tekintve nemcsak az amatőr, de az újlatin nyelvekben még a dilettáns is hosszú ideig a gyönyörködtetés szinonimája volt (a latin *delectare*: gyönyörködtetni igéből származik). Nagyképpen akár azt is megállapíthatjuk, hogy a társadalmi szükségyszerűség, a művészetek és a tudományok fejlődése kényszerítette ki a fogalom fokozatos átalakulását és eltorzulását.

A „műkedvelői előadásokról” ezt írja az 1929-ben megjelent *Magyar Színművészeti Lexikon*: „A nem hivatásos színészek színielőadásait műkedvelők szokták rendezni a maguk multságára nyilvános, esetleg zártkörű jelleggel. Nálunk már a legrégebb időktől fogva divatozott. Tudunk arról, hogy 1628-ban Bethlen Gáborné, az erdélyi fejedelemasszony palotájában főrangú előadókkal tartott színielőadást, és 1677-ben gróf Forgács Ádám országbíró pozsonyi palotájában is tartottak magyar nyelvű előadást.”

Az 1994-ben kiadott *Magyar Színházművészeti Lexikon* hasonló szócikke szinte szóról szóra átveszi a hatvanöt évvel korábbi definíciót, majd így folytatja: „A hivatásos színház létrejötte után az amatőr színházi funkciója megváltozott. A vándor- és állandó társulatok által ellátatlan területeken elégtette ki a közönség igényeket (pl. polgári műkedvelők, parasztszínházak), ill. teret adott az önművelésre. A 19. század második felétől városon és falun különböző társadalmi csoportok önszerveződő egyesületei folytattak amatőrszínházi tevékenységet.”

Mivel az amatőr bábjátás Európa-szerte a színházi nyomdokain haladva alakult ki, a műkedvelő bábegyüttesek is ezt az utat követték, Európa több országához képest Magyarországon némi késéssel. „Művészi műkedvelőnek” nevezi magát Orbók Lőránd 1909-ben alakult Vitéz László Bábszínháza, amely az 1930-as *Színészeti lexikon* szerint „1914-ig sok amateurelőadást tartott kizárólag meghívott vendégek és pedig az arisztokrácia és az irodalmi élet kitűnőségei előtt Rónai Dénes műtermében, a Pucher család és báró Szalay Imre szalonjában, körösfői Kriesch Aladár¹ gödöllői műtermében, valamint két előadást a Képzőművészeti Főiskola hallgatói számára. Egy előadást az Uránia Színházban tartott, egyet a Károlyi grófi palota egy garden party-ján, végül sorozatos előadásokat az Iparművészeti Múzeumban.”² Bár körülményeit és működési feltételeit tekintve a korábbi évtizedek báb történeti összefoglalói számos vonás alapján joggal nevezik a magyar művészi bábjáték megteremtőjét amatőrnek, mai felfogásunk szerint ezt legfeljebb a fogalom eredeti értelmében tehetjük meg. Ugyanez

1 Helyesen Körösfői-Kriesch Aladár festő- és iparművész, a szecesszió egyik kiemelkedő hazai képviselője, a gödöllői művésztelep alapítója.

2 A szócikk szerzője Bevilacqua-Borsodi Béla író, rádiórendező, muzeológus, művelődéstörténész, Orbók előadásainak rendezője és konferanسیája.

vonatkozik Büky Béla és A. Tóth Sándor működésére, akik mindketten a művészi és elsősorban a pedagógiai bábjáték kiemelkedő alakjai.

Rajtuk kívül több pedagógus járta az országot maga készítette bábokkal, hogy dramatizált mesékkel egészítse ki az iskolai tananyagot. „*Rájöttek ugyanis arra a pedagógiai igazságra, hogy az életre kelő holt anyagnak, a bábunak, és cselekvéseinek jobban hisz a gyermek, mint a nevelői doktrínának* – írja Szilágyi Dezső. – *Lelki hasonulás folytán teljesen eggyé tud válni a bábuval, bele tudja helyezni magát annak érzéseibe, cselekedeteibe, megszűnik számára a válaszfal színpad és nézőtér között; tehát a bábhősök és a mese cselekménye által hordozott nevelői szándékokat ellenállás nélkül befogadja.*”³

Érdekes és jellegzetes kortörténeti dokumentum az 1924 és 1939 között Debrecenben működő Látványos Mesejáték Színház. Valamennyi báb tervezését és kivitelezését a vezető, dr. Vargha Emilné végezte. Két-három évenként tartott bemutatót. Jótékony célú előadások keretében játszotta a Jókai Mór regéje alapján készült *A tengerszem tündérét*, a *Hamupipőket*, Csajkovszkij *Csipkerózsikáját*, Offenbach *Hoffmann meséi* című operáját, Planquette operettjét, a *Rip van Winklét* és Sullivan *A mikádóját*. Megkésve és csekély mértékben terjedt el Magyarországon a családi bábszínház, amelyhez komoly segítséget jelentettek a játékboltokban kapható bábszínházi és papírszínházi díszletek, bábok, kellékek. Ezek segítségével a szülők és maguk a gyerekek pompás bábszínházi előadásokat rendezhettek otthonukban. E hagyomány becses emlékei Bodor Aladár költő, újságíró, tanár és bábkészítő bábfejei, amelyek nagy szerepet játszottak a negyvenes években felvirágzó cserkész-bábjátékszásban. Fából kifaragott különböző karakterű fejei gipszbe öntve és kifestve nagy sorozatokban kerültek forgalomba.

1945 után Kelet-Európában az amatőr bábjátás területén is hatalmas változásokra került sor.

Rohamtempóban jöttek létre az újabb és újabb bábcsoporthok. A háború befejezése után még csak 150-160 pedagógus és cserkész-együttesről tudunk, de a „fordulat éve” után, 1949-ben már több mint 300 óvodai-iskolai pedagógus-bábost tartottak nyilván. Az üzemi, tömegszervezeti bábcsoporthok száma több mint ezerre növekedett. Ez már a „fényes szelek” időszaka. A szárnyait bontogató pártállam a bábjátékban – mint mindenfajta művészi megnyilvánulásban – agitációs lehetőséget látott: eszközt a népi demokrácia megvédésére, az ipar és a mezőgazdaság fejlesztésére. Politikai állásfoglalást vártak a művészekről, és erre kiváló lehetőséget nyújtott az amatőr bábmozgalom, melyben a dolgozó nép fejtett ki művészi tevékenységet. Több rövidéletű művészi vállalkozás született az ország különböző pontjain. Közülük a gödöllői művésztelepen alkotó Remsey család tevékenysége volt a leghosszabb életű. Remsey Jenő és három fia eleinte csak kedvtelésből foglalkoztak bábjátékkal. Pályájukat meghatározta egy 1930-ban látott film Vittorio Podrecca marionettszínházáról. Ekkor határozták el, hogy ők is marionettszínházat fognak csinálni. A tizennégy esztendőös Iván két fivérével neki látott az első bábok kifaragásának. Rövid számokat dolgoztak ki, melyeknek a mozgás volt a lényege. Bemutatták Babits Mihály *Gólyakalifa* című regényének két jelenetét, majd kabaréműsort állítottak össze. A család még sokáig fontos szerepet játszott a hazai művészi bábjáték sorsának alakulásában.

Inczedy Kálmán karnagy Első Országos Pedagógiai Bábszínháza mindössze húsz hónapig működött. 1947-ben ő alapította Szegeden az első utazó bábszínházat. Hatalmas apparátussal, nagy színpaddal, óriási díszletekkel és nyolcvan centiméteres, billentyűkkel alulról mozgatott bábokkal játszott első, nagy vitákat és indulatokat kiváltó produkcióját, a *Toldit*. A téma kiválasztásában természetesen nagy szerepet játszott Rév István korábbi előadásának hatalmas sikere. Inczedy abban is követte a Nemzeti

3 Szilágyi Dezső: *Bábművészetünk*. In: *Bábtörténeti szöveggyűjtemény*, Népművelési Intézet, Bp., 1978. Az ötvenes évek végén született írás, amelynek ez a fejtegetése a szerző több későbbi tanulmányában visszatér, Diderot *Színészparadoxója* nyomán a kor jellegzetes tézise volt a bábszínházi gyereknéző „átéléséről”.

Bábszínjáték 1941-es előadását, hogy ő sem dramatizálta az elbeszélő költeményt, kizárólag Arany János szövegét szolgáltatta meg. A bábok mozgatása is Blattner és Rév technikájára épült. Rév játékának intimitását azonban nem sikerült követnie, hiszen a bábok nagy mérete nem kedvezett a finom mozgásoknak. Az 1947 májusában megtartott bemutatót követően iskolákban, óvodákban játszott, majd balatoni üdülőket és táborokat keresett fel. Ekkorra már két újabb produkció is elkészült, óvodásoknak a *Hóféhérkét*, a kisiskolásoknak a *Lúdas Matyit* játszotta, a *Toldi* pedig felnőtt előadásá lépett elő. A színház 1949 végéig tartott előadásokat.

Ugyanebben az időszakban Miskolcon két amatőr bábszínház működött. 1947 decemberében nyílt meg Bod László⁴ Művészi Bábszínháza. Első bemutatója a *Lúdas Matyi* és a *Jóka ördöge* volt. A további tervek között Shakespeare, Molière, Cervantes, Mozart, Oscar Wilde, Swift és Csokonai művei szerepeltek. Ezek helyett azonban csak egy Hans Sachs-komédia és a *csendhárbitó*⁵ került műsorra. Az előadásokat commedia dell'arte stílusban játszották. Az évszakokot együttes kanavász alapján, rögtönözve és a gyerekek aktív bevonásával bonyolította az eseményeket. Amikor Bod Lászlót felhelyezték Budapestre, a jórészt képzőművészekből álló vállalkozás feloszlott.

Időközben azonban Balogh Sándor tánctanár újabb bábszínházat alapított. 1948 májusában, Tündérkert néven kezdte meg működését Miskolc második bábszínháza. Első programjukon a *kiskakas* és a *török császár* című népmese, Petőfi verse, az *Arany Lacinak*, valamint Puskin *Az aranyhalacska* című meséje szerepelt. A társulatnak eleinte mindössze négy tagja volt, később Bod László színházának néhány játékosa is csatlakozott hozzájuk.

Ebben az időben már a hivatalok döntöttek arról, ki milyen intézményt vezessen. Még az amatőr bábcsoportok vezetőit is a felsőbb szervek nevezték ki. Az „önjelöltnek” keserves kálváriát kellett járnia. Jól

szemlélteti ezt a folyamatot a Szegedi Bábszínház története. Alapítója, dr. Kövér Béla még piarista diákként elhatározta, hogy tanárai és szülei támogatásával működő bábszínházat hoz létre. Az ünnepélyes megnyitóra, a *János vitéz* bemutatójára 1946. december 24-én került sor. Az évad során további négy darabot tűztek műsorra: Molière *A botcsinálta doktor*, Arany János *A bajusz* és a *Jóka ördöge*, valamint Fazekas Mihály *Lúdas Matyi* című művét játszották gyerekeknek és felnőtteknek. A diákokból alakult együttes 1948 őszéig zavartalanul működhetett. Ekkor a pedagógus szakszervezet „szakmai vezetőt” nevezett ki az együttes élére. Az intézkedés nyomán a volt diákok többsége elhagyta a csoportot, Kövér Béla azonban a megalázó intézkedések ellenére kitartott. Egy ideig műszaki mindenesként dolgozott, átvészelte a piarista gimnázium megszűnését, a számos költözést és egyéb viszontagságot. Közben jogi doktorátust szerzett, szegedi vállalatok felelős állásait töltötte be, de kamaszkori kedvteléséhez haláláig hű maradt. Ő volt a vezetője az ország legrégebben folyamatosan működő amatőr bábszínházának. Jogutódja 1993-tól hivatásos bábszínház, és alapítója nevét viseli.

A Szovjetunióban már a negyvenes évek végén nyolcvannál több hivatásos bábszínház működött. Közép- és Kelet-Európa „szocialista” országaiiban az 1945 után bekövetkezett államosítás a szovjet minta nyomán tekintélyes bábszínházi hálózatot teremtett, amely máig meghatározza a bábművészet helyzetét. Magyarországon másképp alakultak az események. A hazai illetékesek csupán egyetlen hivatásos bábszínház létrehozását tartották szükségesnek.

Ezzel hosszú időre állandósult az 1945 után kialakult helyzet.

Az 1948-ban létrejött, majd egy évvel később Állami Bábszínházzá alakult intézmény hegemoniája csak 1981-ben tört meg, amikor a pécsi Bóbita Bábegyüttes hivatásos színházi tagozattá alakult. A pártállam

4 Festőművész, rajztanár, bábtervező, 1950 és 1954 között az Állami Bábszínházat igazgatta, művelt szakemberként a munkáskáderek korában.

5 A török folklórból eredő történet Naszreddin Hodzsa népi hős kalandjait beszéli el. Leonyid Szolovjov orosz-szovjet író azonos című darabja a háború után Kelet-Európa-szerte népszerű darabja volt a színházaknak.

Li Hszing Tao: *Kréta*kör, 1963. Pécs,
II. Országos Bábjátékos Napok.
Bábok: Báron László

Báron László
magyar népmesei bábjai

Háy János, 1995.
Bábos: Tóth László
bábművész-tanár

Csibészke Bábcsoport,
Visznek – 2009, Eger

Kópécska Bábcsoport

A három selyp lány, 2013.
Cífra Palota Bábcsoport,
Létaveres

A három selyp lány, 2018. Kereplő Bábcsoport, Iászbény

*Trükkös, pálcás marionett/kesztyűsbáb
(A brémai muzsikások, T: Báron László)*

Bábfantázia Weöres Sándor verseire. Tücsök Bábcsoport, Celldömök

1989-es összeomlása után lehetőség nyílt arra, hogy a többi amatőr együttes is elinduljon a hivatásos bábszínházzá válás cseppet sem veszélytelen útján. Ekkor további kilenc amatőr együttes élt azzal a lehetőséggel, hogy bizonyos feltételekkel (elsősorban egy bábszínészeket képző tanfolyam elvégzésével) hivatásossá váljon⁶.

A Bóbita a pécsi Művelődési Központ bábszakköréből alakult. A korábban tíz évig Zágon Gyula szigetvári festőművész vezetésével működő együttes olyan kiemelkedő sikereket mondhatott magáénak, mint a Németh Antal rendezésében bemutatott bábopera, Vass Lajos *A kiskakas gyémánt félkrajcárja* és Prokofjev meséje, a *Péter és a farkas*. Kós Lajos 1961-ben vette át a csoport vezetését, amely a keze alatt hamarosan az ország egyik legjelentősebb alkotó műhelyévé vált. A nagy fordulatot az 1965-ös év hozta meg az együttesnek: a *Ki mit tud?* televíziós vetélkedőn elsöprő sikert arattak. Az egész ország megismerte őket. Népszerűek lettek, meghozták felnőtteknek szóló bábparódiákkal. Kós Lajos életművét és a Bóbita műsorát a képzőművészeti ihletettség határozta meg. Minden előadásában, amelynek – néhány kivételtől eltekintve – egy személyben tervezője és rendezője volt, a látvány a kiindulópont. Egyfajta zenei profil jellemezte, amely némileg vitába szállt az Állami Bábszínház hasonló irányú törekvéseivel. Többfajta zenei műfajt próbált megközelíteni, erőssége a paródia, a pamflet volt. De szerepelt műsorán a *Cantata profana*, *A fából faragott királyfi*, *A kék szakállú herceg vára* és a *Hány János-szvitre* készült pantomim is.

A hivatásossá váló amatőr együttesek sorát az egrí Harlekin folytatta. A Demeter Zsuzsa vezetésével 1965-ben, középiskolásokból alakult és a Megyei Úttörőházban működő csoport az amatőr korszakban elsősorban árnyjáték-előadásokkal keltette fel a szakma és a közönség érdeklődését. Mint hivatásos színház 1985 őszén tartotta első bemutatóját.

A kecskeméti Cirókát Báron László grafikus, festő- és zománcművész alapította 1957-ben. Legnagyobb sikereit Li Hszing-Tao *Kréta*körével, Ravel *Daphnis és Chloé* című balettjével, Balázs Béla *A könnyű ember* című bábjátékával és Saint-Exupéry *A kis herceg* című meséjének némajáték-feldolgozásával aratta. Amikor 1987-ben – az ország negyedik hivatásos bábszínházaként – átalakult az együttes, Báron átadta a stafétabotot a fiataloknak. Az utódokon múlt, mennyit mentenek át a harmincéves amatőr lét tapasztalataiból.

A Ciróka új életének kezdete egybeesett a rendszerváltozással. Ezután újabb kilenc hivatásos bábszínház létesült.

Majdnem negyven évvel azután, hogy Miskolc két bábszínháza megszűnt, 1986-ban Korzsényi Tibor kezdeményezésére létrejött a Csodamalom Bábegyesület. Két évvel később csoportos működési engedélyt kaptak az Országos Filharmóniától. 1992. január 1-jétől hivatásos bábszínházként működnek. Debrecenben az ötvenes évek végén kezdte meg működését Tóthné Horányi Ilus irányításával a Lúdas Matyi Bábszínház. Az 1971-ben megszűnt együttes néhány tagja a hetvenes évek közepén Giovannini Kornél vezetésével újabb csoportot alapított, amely 1975 szilveszterén – Arany János *Vojtina ars poetica* című versének ihletésére – felvette a Vojtina Bábegyesület nevet. Giovannini 1980-ig állt az együttes élén, melyet 1983-tól Szabó Tibor vezetett. 1993. október 1-jétől hivatásos bábszínház.

A szombathelyi Mesebólt Bábszínház elődje H. Nagy Katalin vezetésével 1989 őszén alakult a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ fenntartásában, mint amatőr, majd félhivatásos együttes. A város és a megye 1995. január 1-jével nyilvánította hivatásossá.

A veszprémi Kabóca Bábstudió 1992-ben jött létre Sarkadi Nagy László irányításával. 2002-től Kabóca Bábszínházként hivatásos intézmény. A korábbi vezető ezután Pápán megalapította a Pegazus Színházat.

6 A jelenlegi 13 költségvetési intézmény közül a budapesti Állami Bábszínház, a Kolibri, a győri Vaskakas és a zalaegerszegi Griff Bábszínház nem amatőr együttesből alakult hivatásos bábszínházzá. Sajátos helyet foglal el a magyarországi bábművészet palettáján a Stúdió K, amely az alternatív színházi mozgalom egyik kiemelkedő műhelye volt, és újralakulása óta egyre gyakrabban készít bábszínházi előadásokat is.

Csókalányok, 2015.
Fecske Bábcsoport,
Sióagárd

A csuka parancsára, 2013.
Katicák Bábcsoport, Budapest

A hivatásossá válás sorrendjét tekintve tizenharmadik bábszínház az ország egyik legrégebben működő amatőr csoportjából alakult. A békéscsabai Napsugár Bábegyüttes 1949. szeptember 9-én jött létre Mesevilág Együttes néven. Az 1961-től Lenkefi Konrád vezetésével működő csoport elsősorban zenei produkciókkal hívta fel magára a figyelmet. Az 1962-ben bemutatott két Kodály-ballada, a *Kádár Kata* és a *Mónár Anna*, majd Bartók *Cantata profánájának* 1966-os premierje óta a legjelentősebb amatőr együttesek egyike volt. 2005 óta hivatásos bábszínház.

De nem minden amatőr együttes vállalta a hivatásossá válás kockázatait. A Bonyhádi Bábszínház, a Bárdi Margit vezetésével működő nyíregyházi Mesekert, vagy a Vízvári László irányításával 1954-ben alakult Auróra, később Astra Együttes megőrizte függetlenségét és amatőr státuszát. Az ő nevükhöz fűződik Bartók *A fából faragott királyfi*ának híres

marionett-előadása 1956. szeptember 22-én és Haydn *Philemon* és *Baucis* című operájának újbóli világpremierje 1958. szeptember 14-én.

Az amatőr létezési forma megítélése sokat változott az elmúlt évtizedekben. Hol „felülről” szervezték és irányították, hol alulról jövő kezdeményezések próbálták életben tartani. Korunkban egyre inkább történelmi kategóriának látszik. Hogy a jövőben hogyan alakul a nem hivatásos művészi csoportosulások élettere, még nem tudhatjuk. De az egykori műkedvelő együttesek szelleme itt van közöttünk. Orbók Lóránd, Bod László, Vízvári László, Lenkefi Konrád, Kós Lajos, Báron László makulátlan amatőr hite tovább él a tanítványokban és az utódokban.

Reménykedjünk, hogy a fogalom végleg elveszíti pejoratív csengését, és visszatérünk az eredeti jelentéséhez: utódaik gyönyörködtetni fogják a nézőket, miközben maguk is örömeiket lelik szép feladatukban.

A Magyar Bábjátékos Egyesület és a NMI Művelődési Intézet együttműködési megállapodásának aláírása a 70. éves jubileumi rendezvényen (Szentirmai László, MBE elnök és Kárpáti Árpád, NMI ügyvezető igazgató)

AMATEUR PUPPETRY PAST AND FUTURE

The Hungarian Puppeteer Society is seventy years old, and to celebrate this, the organization's management has published a volume of essays on its history. Our journal would like to congratulate Hungary's eldest amateur puppeteers' association with an article by Géza Balogh, *Amateur Puppetry Past and Future*.

The author follows the changes in the concept of the word amateur. In the Hungarian language, as in most European languages, it has taken on an increasingly pejorative sense, although its original meaning, "dilettante", was synonymous with delight since it comes from the Latin verb *delectare* (=delight).

Amateur puppetry has been fashionable in Hungary since the earliest times. We know that in the palace of the wife of Prince Gábor Bethlen (1580-1629) of Transylvania, there were amateur performances in 1628 with non-professional players taking major parts. A few decades later, there were amateur shows in the Hungarian language in the palace of prince Ádám Forgách (1601-1681) in Pressbourg. Puppetry evolved across Europe in the footsteps of acting, and puppet ensembles developed in the same way. The first Hungarian puppet theater was founded in 1909 by Lóránd Orbók (1884-1924). It was called László Vitéz Puppet Theater and was meant for "artistic amateurs". Despite the circumstances and operational conditions of the time, past decades have called the creator of Hungarian artistic puppetry an amateur, but according to our modern school of thought, this can only be meant in the original sense of the concept.

Géza Balogh writes: "The perception of the amateur has changed a lot in the past decades. Sometimes there was organization and management 'from the top'; sometimes there were grass roots initiatives which tried to keep puppetry alive. In our age, it appears to be a historical category. We cannot know how the future of non-professional artistic ensembles will evolve. But the spirit of former amateur groups is here with us. The immaculate amateur belief of Lóránd Orbók and his followers lives on in his students and their successors. Let us hope that the concept will ultimately lose its pejorative ring and return to its original meaning: amateur puppeteers shall delight the audience while they themselves enjoy their beautiful task."